

**Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür ve Medeniyet  
Dünyası Üzerine Bir İnceleme (Eyüp Örneği)\***

**A Study on Culture and Civilization World Developing Through  
Ottoman Stone Tombs (Eyüp Example)**

*Onur ÇETİN†*

**Başvuru Tarihi:** 07.04.2019  
**Kabul Tarihi:** 14.05.2019

**Özet**

Kadim Türk Milleti her dönemde mezar ve mezar taşı yapımına önem vermiş, İslamiyet öncesi mezar geleneğini Müslümanlığın kabul edilmesinden sonraki süreçlerde İslami etkiyle şekillendirerek mezar taşlarını oldukça zengin birer kültür, sanat ve inanç abideleri haline getirmişlerdir. Böylelikle Osmanlı mezarlıkları ölüme hazırlık bahçelerine dönüşmüş, ölümün ürpertici ve soğuk havası ecdadımızın şuurlu inanç dünyasıyla manevi huzur ortamlarına dönüştürülmüştür.

Osmanlı mezar taşları yüzlerce yıl öncelere ait tarihsel bir belge olmanın yanı sıra dönemin toplumunu, düşünce anlayışını ve kültür seviyesini yansıtan en önemli kültür öğelerindedir. Bu çalışmada İstanbul-Eyüp bölgesinde yer alan mezar taşları vasıtasıyla Osmanlı devletine medeniyet özelliği katan yüksek kültür, düşünüş ve toplumsal yaşayış örnekleri sunularak ecdadımızın ölüme karşı tutumu, insana verdiği değer ve dünya anlayışı hakkında fikir sahibi olunacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı Mezar Taşı, Kültür, Medeniyet, Zarafet

\* Bu makale yazar tarafından hazırlanmakta olan “Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür, Medeniyet ve İnanç Dünyası Üzerine Bir İnceleme (Eyüp Örneği)” adlı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

† Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

**Abstract**

Besides being a historical document from hundreds of years ago, Ottoman tombstones are one of the most important cultural elements reflecting the society, thought and cultural level of the period. In this study, high culture which adds civilization feature to the Ottoman state through the tombstones in Istanbul-Eyup region, the attitude of our ancestors against death, The value given to human, by presenting examples of social life and thought You'll have an idea of the World perception. The ancient Turkish nation has given importance to the construction of grave and grave stones in every period, and in the process after the adoption of Islam, they have shaped the grave stones with Islamic influence and made them a rich monument of Culture, Art and faith. Thus, Ottoman cemeteries turned into preparatory gardens for death the creepy and cold air of death has been transformed into spiritual serenity environments with the conscious world of our ancestors.

**Keywords:** Ottoman Stone Tombs, Culture, Civilization, Elegance

**Giriş**

Bir toplumun tarihsel süreçler içerisinde üretip geliştirerek nesilden nesile sözlü veyahut yazılı bir biçimde aktardığı maddi ve manevi özelliklere kültür denir. Kültürler topluma özgü oluşlarıyla yerlidirler. Türk milleti de dili, ahlâkı, hukuku, sanatı, tutum ve davranışlarıyla geçmişten günümüze kadar gelen Türk kültürünü meydana getirmiştir. Kültürler bağlı oldukları toplumlara kimlik ve benlik kazandırmaktadırlar.

Medeniyet ise toplumların yenilikçi düşünce anlayışı içerisinde bilim, kültür ve sanat temelde olmak üzere maddi, manevi ve toplumsal süreçlerde gelişmişlik seviyelerinin yükselmesiyle kendini göstermektedir. Kültür ve medeniyet ilişkisi birbirlerine paralellik arz etmektedir. Kültürel öğelerin tümünün bir araya gelişi medeniyetin özünü meydana getirecektir.

Türk milleti yüzyıllar boyunca dünyaya hükmetmek suretiyle farklı coğrafyalarda söz sahibi olmuş, zengin kültür ve medeniyet ile birlikte hoşgörü anlayışı geliştirmiştir. Osmanlı Devleti de bu durumun en nadide örneklerini kültür ve medeniyetimize kazandırarak maddi ve manevi kültürün derin izlerini günümüze miras kalan eserlere son derece estetik bir güçle nakletmiş, başta payitaht İstanbul olmak üzere hemen hemen tüm coğrafyalarıyla kültür ve medeniyetin cazibe merkezi mahiyetine ulaşmıştır.

Osmanlı devletinin bizlere bıraktığı en somut kültür ve medeniyet belgelerinden biri olan Osmanlı mezar taşları; yansıttığı sanat, zarafet, ince düşünce anlayışı ve toplumsal olgunluğuyla yüksek kültür, gelenek ve medeniyet anlayışının geçmişten bu güne taşıyıcılığını üstlenmiş eşsiz kültür hazinesi konumundadır.

Kültürel miraslar, milletlerin hafızasını oluşturmaktadır. Hafızalarını kaybeden milletler; şahsiyetlerini, geçmişle bağlarını ve kısacası kimliklerini kaybederler. Mezar taşları ve mezarlıklarımız, geçmişimizle kurduğumuz köprünün en önemli ayaklarından birini meydana getirir ve vazgeçilmez kültür miraslarımızdandır. Bu gün bu değerli mirası korumak, mirasa sahip çıkarak gelecek kuşaklara aktarmak milletimizin boynunun borcudur.

### **Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür ve Medeniyet Örnekler**

Dünyanın dört bir tarafında asırlarca hüküm süren Osmanlı devleti farklı kültürlerle yüksek hoşgörü anlayışıyla ev sahipliği yaparak çeşitli din, dil ve ırktan insanları bir arada huzur ve güven içerisinde barındırmıştır. Osmanlı devletinin başkenti payitaht İstanbul tüm bu süreçlerin merkezi noktasında olması nedeniyle yüzyıllar boyunca zengin kültür ve medeniyetlere de başkentlik yaparak imparatorluk anlayışını son derece nitelikli bir biçimde yansıtmıştır.

Osmanlı mezar taşları ise bu köklü şehrin ruhuna uygun olarak Eyüp bölgesini mezarlıklar şehri haline getirmiş, ölüm kültürünü en özel, zarif ve canlı bir şekilde yansıtmıştır. Peygamberimize ev sahipliği yapmış Eyüp Sultan Hazretlerinin türbesinin burada bulunması münasebetiyle Eyüp Sultan'a komşu olarak bölgenin manevi atmosferine iştirak etme isteği bölgenin mezarlıklarla çevrili olmasının en başta gelen sebebidir.

İstanbul'un fethinden bu yana genişleyen Eyüp Mezarlığı birçok devlet adamı, âlim, mütefekkir ve toplumun çeşitli kesimlerinden insanların ebedi istirahatgâhı olmuştur. Böylelikle Osmanlı kültür ve medeniyetini en iyi şekilde temsil eden mezar taşları geçmişle bu gün arasında önemli bir köprü vazifesi görmektedir.

Osmanlı medeniyeti topluma çevreye insanlara ve diğer tüm canlılara karşı sorumluluk sahibi olmuş, ince ve zarif düşünce yapısıyla bu gün dahi bizlere pek çok sayıda somut örnekler bırakabilmişlerdir. "Halka hizmet Hakka hizmettir" anlayışıyla faydalı işlerde bulunmaya özen göstermişlerdir. Öldükten sonra dahi iyilik ve hayırlı işlerde bulunma inceliğine sahip, zengin kültür ve medeniyet birikimi mezar taşlarına da yansımıştır.

"Mezar taşlarının üstlerinde ekseriya çiçek dikmeğe mahsus, toprağa kadar giden bir delikle, kuşların ve diğer canlıların toplanan yağmur sularını içebilmeleri için, yan yuvarlak veya yürek biçiminde çukurluklar bırakılması "ölümünde bile iyilik yapmak istemesinin ve tabiatı sevmesinin en canlı birer delili" sayılmaktadır(Tanyu 1966: s. 93).



*(Su çukurlu Osmanlı Mezar taşı Örneği- Eyüp)*

Osmanlı'da cellâtların mezar taşları da bizlere dönemin toplum yapısını sunma noktasında yardımcı olacaktır. Bilindiği üzere İslam inancında can almaya yer yoktur. Osmanlı toplumunda da cellâtlar hoş karşılanmamış, mezar taşları toplum tarafından dışlanmıştır.

Cellât mezar taşları şehrin en ücra, sakin ve tenha noktalarında oluşturularak toplumdan uzak tutulmuştur. Bunun yanında şekil ve motif olarak cellât mezar taşları incelendiğinde 60-70 cm uzunluğunda kare şeklinde yazısız ve motifsiz, tamamen sade mezar taşlarıdır.

Cellât mezar taşlarında yazı, motif veya herhangi bir bilgi bulunmamasının sebebi bizleri toplumun ince düşünce yapısına götürecektir. Cellât'ın can aldığı aileden herhangi birinin cellât'a beddua okumasını veya daha ileriye gidip mezarına veyahut mezar taşına zarar vermesini engellemek, intikam duygusunun önüne geçmek amaçlı olarak hiçbir cellât'ın mezar taşında kimlik bilgileri veyahut motif bulunmamaktadır.

Bu nedenle hangi taşın hangi cellât'a ait olduğu da bilinmemiştir. Osmanlı devleti, düşünce ve anlayış olarak bu denli ayrıntılara dahi önem vererek yüksek kültür ve medeniyet olma bilincine ulaşmıştır.



*(Cellat Mezar Taşı-Eyüp)*

Osmanlı toplum anlayışında yardımlaşma amaçlı, yardım alan kişinin aşağılanma duygusu hissetmemesi için bazı yerlere sadaka taşları dikilmiştir. Sadaka taşları toplumsal birlik ve beraberliği sağlama hususunda önemli yer edinmiştir. Sadaka taşları Türk milletinin sevgi, asalet ve fazilet taşlarıdır. Osmanlı insana saygı medeniyeti kurmuş, paylaşmayı yaygın hale getirmiştir.

Milletin hayırseverlik, inanç, kültür ve değerlerini yansıtan sadaka taşları Eyüp Sultan'da mezar taşları ile kimi zaman yanyana dikilmişlerdir. Sadaka taşlarından bir tanesi Eyüp Karyagdı Bayırında cellat mezar taşlarının yanında bulunmaktadır. Bundan şu anlam çıkmaktadır: Cellatlar öldükten sonra geride kalan eşve çocuklarının cellat yakınları olmaları sebebiyle toplum tarafından dışlanacakları ve sıkıntıya düşecekleri varsayılarak bu ailelerin faydalanması amaçlı cellat mezarlıklarına sadaka taşları dikilmiştir (Sevim 2010: s. 226, 228).

Mezar taşları arasındaki bu sadaka taşlarının vefat eden kişinin ardından hayır işlemek, amel defterinin açık kalmasını sağlamak amaçlı yakınları tarafından dikildiği de düşünülmektedir.



*(Sadaka Taşları ile Osmanlı Mezar Taşları İççe-Eyüp)*

Osmanlı mezar taşlarının yazılı içeriklerine bakıldığında günümüzün önemli bir toplumsal problemi olan iletişimsizliğin, kaba dilin ve beraberinde getirdiği sıkıntıların iletişimde kurulan saygı bağlarıyla aşılabileceğine pek çok örnek görmek mümkündür. Bir mezar taşına örnek vermek gerekirse:

Ey ziyaret eyleyen ehl-i vefâ  
Rûhuma bir Fâtiha kılsan atâ  
Küllü nefsin zâ ikât âsârına  
Kıldı mazhar cismimi emr-i Hudâ  
Âişe Hanım Sene 1298 H./ 1880 M.

Ey ziyaretime gelen samimi dost! Ruhuma bir Fâtiha bağıştta bulunur musun? Huda'nın emri ile "Her nefis ölümü tadıcıdır" ayetine sırrına nail oldum(Sevim, 2012: s. 155)

Hüve'l Bâkî

Gel efendim nazar eyle şu mezarım taşına

Âkil isen gâfil olma aklını al başına

Salınıp gezerdim bak neler geldi başıma

Âkıbet öldüm taş dikildi başıma (Merhum Mustafa Bey)

Osmanlı mezar taşlarının en anonim, en basit örneklerinde bile dini ve sosyal bir edep ve nezaket söz konusudur. Bu kıtada da nezaket daha ilk mısranın ilk kelimelerinde kendini göstermekte, ziyaretçinin dikkati "efendim" ile çekilmektedir. Bu, aile bireylerine dahi "siz" ile hitap eden bir medeniyetin üyelerinin her zamanki inceliğinin bir örneği ise de, mezar taşları bir Müslüman'ın, hayatta kalan diğer Müslümanlarla tek iletişim vasıtası olduğu ve vefat edenin ruhuna yapılacak en büyük iyilik bir "Fatiha" okunması olduğu için, hayatta olanla iyi geçinmek, hayattakilerin dikkatini çekmek istemiştir. Bu nedenle Türkçenin zaten en güzel, en musikili, en şiirli, sadece tekellüm değil terennüm edildiği İstanbul'da mezar taşı kitabeleri, sahibinin ruhunu, ziyaretçinin Fatiha'sıyla buluşturmak için pek çok latif ifadeler içerirler(Samsakçı, 2017: s.35).

Ayrıca; Osmanlı mezar taşları her durumda bulunduğu yerde caddeye, pencerelere ve insanların geçiş istikametlerine bakmaktadırlar. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri insanların mezar taşlarını okumasını sağlayarak ibret vermek, ölümü hatırlatıp ölüm düşüncesini canlı tutmak ve gömülü kişinin dua isteğine yanıt bulmasını sağlamakken bir diğer sebebi ise meftun kişinin sosyal hayata sırt dönmesinin önüne geçilmesi isteğidir. Böylelikle üzerinde çeşitli mesaj, simge ve motiflerin bulunduğu mezar taşları, meftun ile sosyal hayat arasında iletişim sağlamada köprü görevi görmüştür.



*(İnsanların Geçiş Güzergâhına Bakan Mezar Taşları)*

Sosyal hayat içerisinde genel itibariyle evinin hanımı olan hatunları erkek mezar taşlarından ayırt etmek kolaydır. Çiçekli ve süslü olan mezar taşları kadın mezarına işaret ederken, başlıklı mezar taşları ise bizleri erkek mezarlarına yönlendirmektedir.

Ayrıca hanım mezar taşları manzum kitabelerinin en baskın özelliklerinden bir tanesi de “Lâtif, zarif ve duygu yüklü” olmalarıdır. Türk estetiğinin en önemli unsurları o olan tenasüp ve ahenge kadın mezar taşlarında sıkça rastlanılır. Kadınların şahideleri de kendileri gibi letafeti ve uyumu taşır. Şahidelerde yer alan metinlerde de ince ve naif bir dil söz konusudur.

Atalarımızın saygı, sevgi ve anlayışa dayanan derin kültür ve medeniyetine farklı bir örnekte Süleymaniye camii haziresinde bulunan iki hanım mezar taşıdır. Avrupa'da kadın insan mıdır, değil midir tartışılırken kadim medeniyetimiz, Osmanlı mezar taşlarında hanımları güle benzetmiş, vefatını ise kırılmış gül tasviriyle sunmuştur. Aynı zamanda evlenmeden evvel vefat eden genç kızların mezar taşlarını duvak motifleriyle süsleyerek vefatından sonra dahi hanımlara verilen kıymeti yansıtmışlardır.



***(Kopuk Gül Motifli Hanım Mezar Taşı- Süleymaniye) (Duvak Motifli Hanım Mezar Taşı-Süleymaniye)***

Osmanlı şehircilik anlayışında mezarlıkların toplumla iç içe olmalarının sebep ve sonuçlarını, belli yerlerde mezar taşları ile göz göze gelen insanların aldıkları tesiri iyi tartmak gerekmektedir. Zira büyük külliyelerden küçük mahalle mescitlerine kadar hazirelere daima yer verilmiştir.

Farklı kültür ve medeniyetler ile Osmanlı mezar taşları mukayese edildiğinde, Türk toplumu ölümün soğukluk ve ürperticiliğini mezar taşları ile sanata ve canlılığa çevirmiş yaşamla iç içe geçirmiştir. Bu durum Osmanlı mezarlıklarının merkezi cadde ve şehir merkezlerinde toplanmasına sebep olmuştur. İstanbul’ da Eyüp ilçesi bu durumun en somut örneği olarak karşımıza çıkar.

Türk toplumundaki mezarlık kültürünün yansıttığı en önemli özelliğin insana ölümü hatırlatması ve toplumsal yapıyla iç içe olması bağlamında mezarlıkların, camilerin avlusuna, bilhassa kible tarafına, mahallenin bitişiğine veya şehrin havası ve manzarası en güzel olan yerlerde yapılandırıldığının görülmesidir. Tryjarski, manzaraya verilen önemin eski Türklerden bu yana yaygın bir gelenek olduğunu ifade etmektedir. Tryjarski, bu bağlamdan hareketle “ölünün güzel manzaraya bakmasına değer verilirken, diğer taraftan mezar ya da anıt çok uzaklardan görülebilir olmalı ve oradan geçen insanları şaşırtmalıdır” der(Sağır 2014: s. 354).

Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde yaygın olarak görülen Cami ve Cami etrafında gelişen ya da doğal çevre ile bütünleşik mezarların önemli öğeler olduğu görülmektedir. Nitekim kimi araştırmacılarca mezarların manzarası güzel yerlere yapılmasının Türk insanının tabiat zevkini öldükten sonra da almak istediği şeklinde yorumlanmaktadır (Sağır 2014: s. 355).

Mezar taşlarının tepe noktalarda oluşunun bir diğer yorumu ise Osmanlı mezar taşları şehrin hâkim noktalarında yer alarak tevhit sembolü olmuşlardır. Şehrin manzaraya bakan yüksek ve güzel yerlerinde ebedi olan Allah'tır nakşını yansıtmışlardır. Ölümün son değil ancak başlangıç olabileceği şehir manzaralı mezar taşlarına daha net bir şekilde yansımaktadır.



*(Şehir Manzaralı Osmanlı Mezar Taşları- Eyüp)*



Osmanlı mezar taşı geleneğinin İslam öncesi mezar kültürünün unsurlarından etkilendiği ortadadır. Hal böyle olunca şehrin yüksek kesiminde bulunan Osmanlı mezar taşları akıllara eski Türk dininde kam, şaman gibi dini büyüklerin mezarları ve eşyalarının gömülmesi meselesini de düşürmüştür. Eski Türk dini<sup>‡</sup> olan Şamanizm’de yerden göğe doğru yükseldikçe Gök tanrı’ya yaklaşılacağı inancı yaygındır. Bu sebepten ötürü ağaç ve dağa da ayrı bir saygı gösterilmiştir. Şamanların veya Şaman eşyalarının Tanrı’ya yakın olabilmek adına dağların tepelerine defnedildiği bilinmektedir.

İnsana verdiği huzur ve sükûnet havası, Osmanlı devletinin zengin medeniyet anlayışı ve kültürel öğeleriyle Medeniyetimizin sessiz tanıkları niteliğini taşıyan Eyüp Sultan beldesi ve bu beldeye zarafet katan Osmanlı mezar taşları yerli ve yabancı birçok araştırmacının da ilgi odağı olmayı başararak Türk-İslam kültür ve medeniyetinin iç açan atmosferini tüm güzellikleri ile ilgililerine sunmuştur.

Önemli tarih uzmanlarından biri olan İlber Ortaylı Osmanlı mezar taşları için şu yorumu yapmıştır; Eski mezarlıklarımızın onurlu bir uygarlığın belgesi olduğu açıklı...”(Ortaylı: 1995, s.27-29)

Tarihi mezar taşlarımız üzerine ehli tarafından çok veciz, çok tesirli sözler söylenmiştir. Ömrünü Osmanlı mezarlıklarını araştırmaya vakfetmiş bir kültür adamı olan merhum Fâzıl İsmail Ayanoğlu ise: “*Ortada mevcut yüksek sanat abidelerimiz -faraza- olmasaydı bile, mezarlıklarımızda bulunan nihayetsiz eserler, bu milleti medeniyet göklerine çıkarmağa kâfi gelirdi*” (Berk, 2016: s. 7) diyerek bu tarihi değerlerimize göz çevirmemizin önemine işaret buyurmuşlardır. Osmanlı mezarlıklarına girildiğinde insanların içini hiçbir zaman kasvet kaplamamakta, aksine her bir mezar taşı üzerindeki süslü ve sanatlı motifleri, derin manalar taşıyan bezemeleriyle insanlara ölümün güzel yüzünün hissiyatını sergilemektedir.

Theophile Gautier “İstanbul” adlı kitabında Osmanlı mezarlıklarını gezerken yaşadığı duyguları Hristiyan mezarlıklarıyla kıyaslarken şunları ifade ediyor: “*Nedendir bilmem... Hristiyan mezarlıklarında duyduğum hüznü, Türk mezarlıklarında duymam. Orada geçirdiğim saatler esnasında, içimde tatlı bir hayale dalmaktan başka hisler uyanmadı. Ölüm korkusunu unuttum*” (İBB. Mezarlıklar Müdürlüğü 2008).

G. Narval’in *Doğu’da Seyahat’inin* İstanbul’a ait bahislerinin önemli bir kısmı, Osmanlı’nın ölüm gelenek ve ritüellerine ayrılmıştır. Şöyle söyler seyyah: “*Hareketli ve yemyeşil ufuklarıyla, renkli evleriyle, kurşun kaplı kubbeler ve kırılğan minarelerle donanmış camileriyle sadece haz ve tatlı hülyalar vermesi gereken güler yüzlü ve göz kamaştırıcı bir kent olan Konstantinopolis’e ilişkin olarak cenazelerden ve mezarlıklardan bu kadar sık söz etmem biraz tedirginlik veriyor bana. Ama bu ülkede ölümün bile bir bayram havasına büründüğünü söylemeliyim.*” Bu öyle bir telakkidir ki

<sup>‡</sup> Eski Türk dininden kastedilen Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemleridir. “Gök Tanrı” anlayışı çerçevesinde oluşan inanç ve pratiklere atıf yapılmaktadır. Bu inanç sistemi alt katmanında Şamanizm olarak ta yaygınlık kazanmıştır. Konumuzun dışına çıkmamak adına Ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız (İnan, 2015) ve (Gömeç, 1988) ve (Kafesoğlu, 1980).

Batı anlatılarındaki korkunç mezarlık tasvirlerinin tam aksine Müslüman Türkler mezarı, günlük yaşamlarının sıradan ama anlamlı bir parçası haline getirmişler ve sanat değeri çok yüksek şiirler yazıp mezar taşlarına naksettirmişlerdir(Samsakçı 2017: s.11).

### **Sonuç**

Osmanlı mezar taşları sadece bir mezarlık değil, aynı zamanda toplumun geçmişten getirdiği ince zevk ve düşünce anlayışının, bu güne yansıyan en canlı örnekleridir. Ayrıca Medeniyetimizin kökleşmiş kültür birikiminin hem yazılı hem de görsel bir biçimde ifade ediliş tarzıdır.

Kabirde yatanların yaşayanlar ile kurduğu iletişim ile bu dünyayla bağını hiçbir zaman tam olarak kesmeyen mezar taşları, hayat ile iç içe ve tamamen özgün olmasıyla Türklere has bir mezar kültürü olarak işlevselliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Osmanlı mezar taşları ve mezarlıkları, medeniyetimizin insana gösterdiği kıymetin ve geçmişten gelen toplumsal yardımlaşma ahlakımızın ispatı niteliğindedir.

Eyüp bölgesinde yer alan mezar taşları dönemlerinin kültür, sanat ve medeniyet anlayışı hakkında oldukça önemli detayları içermektedir. Bu denli mühim kültürel hazinenin itinayla korunulması ve Osmanlı mezarlıklarının her yönüyle araştırılması kültür ve medeniyet tarihimiz açısından oldukça önem arz etmektedir.

### **Kaynakça**

- Berk, Süleyman. “Zamanı Aşan Taşlar”, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2006, İstanbul.
- Beyatlı, Yahya Kemal. “Aziz İstanbul”, İstanbul Fetih Cemiyeti Özel Matbaası, 11. Baskı, 2008, İstanbul.
- Dere, Ömer Faruk, “Eyüp Sultan’da Taşa İşlenen Medeniyet, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ekici, Metin. “Halk Bilgisi(Folklor) Derleme Ve İnceleme Yöntemleri”, Ankara, 2004 İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mezarlıklar Müdürlüğü, İstanbul, 2008.
- Laquer, Hans Peter. “Hüve’l Baki İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları Ve Mezar Taşları”, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber, “İstanbul’dan Sayfalar”, İletişim Yayınları, 1995, İstanbul.
- Sağır, Adem. “Ölüm Sosyolojisi”, Phoenix Yayınları, Ankara, 2014.
- Samsakçı, Mehmet. “Ölüme Açılan Estetik Kapı Türk Mezar Taşı Edebiyatı”, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Sevim, Nidayi. “Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları”, Kitap Dostu Yayınları, İstanbul, 2010.
- Sevim, Nidayi.” Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler”, Kitap Dostu Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tanyu, Hikmet.”Türklerde Taşla İlgili İnançlar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968, Ankara.